

ไตรลักษณ์กับความรักและความทุกข์ในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์มัทรี

ณัฐพงษ์ แก้วสีสด¹

สุภักดิ์ สุธนภิญโญ²

รับบทความ 11 กันยายน 2568 แก้ไขบทความ 28 มีนาคม 2569 ตอรับ 18 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความทุกข์จากความรักของผ่านมิตของไตรลักษณ์ในมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ผ่านกรอบแนวคิดความรัก ความทุกข์ และไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนา การศึกษานี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาของตัวบทวรรณคดีสำนวนกรมศิลปากร พ.ศ. 2514 ผลการศึกษาพบว่า ความทุกข์ของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเป็นพลวัตการปะทะกันระหว่างความรักแบบตัณหาที่บกพร่องไตรลักษณ์ โดยเฉพาะหลัก “ปิเยหิ วิปโยโค ทุกโข” หรือการพลัดพรากจากของรัก ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่าความทุกข์ทำหน้าที่เป็นตัวเร่งปฏิกิริยาทางจริยธรรมพระเวสสันดรทรงเผชิญความบีบคั้นจากความเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และความไม่เที่ยง (อนิจจตา) ในการสละบุตร นำไปสู่การประยุกต์ใช้อุบายธรรมเบี่ยงเบนความโศกเศร้าของพระนางมัทรีให้เป็นความน้อยพระทัย เพื่อยกระดับจิตใจจากความยึดติดสู่ความรักแบบจาคะ ส่วนพระนางมัทรีสะท้อนภาวะความไม่มีตัวตน (อนัตตตา) ผ่านการสูญเสียบทบาทความเป็นแม่และการควบคุมสิ่งรักห้ายที่สุดความทุกข์จากการพลัดพรากได้เปลี่ยนผ่านไปสู่การอนุโมทนาทานบารมี ซึ่งแสดงถึงการปล่อยวางอัตตาในระดับสูงสุด สะท้อนว่าในมิติพุทธศาสนา ความเมตตาที่มีลำดับความสำคัญสูงกว่ารูปแบบปฏิบัติเคร่งครัด กัณฑ์มัทรีจึงเป็นเสมือนภาพจำลองของสัจธรรมที่ว่าความรักและความทุกข์นั้นเชื่อมโยงกันอย่างไม่อาจแยกขาด

คำสำคัญ ความรัก ความทุกข์ กัณฑ์มัทรี ไตรลักษณ์

¹ นักศึกษาระดับปริญญาตรี คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

อีเมล s65121109002@ssru.ac.th

² อาจารย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

อีเมล suphakkhatat.su@ssru.ac.th

The Three Characteristics and Love-Suffering in the Madri Section of the Mahavessantara Jātaka

Nattaphong Keawseesod³

Suphakkhathat Suthanaphinyo⁴

Received 11 September 2025; revised 28 March 2026; accepted 18 June 2026

Abstract

This study aims to analyze the suffering caused by love through the lens of the Three Characteristics (Tri-Lakshana) in the Mahavessantara Jātaka, Madri Section, using the conceptual framework of love, suffering, and the Three Characteristics in Buddhism. The research employs a content analysis of the literary text as presented in the 1971 edition published by the Fine Arts Department of Thailand. The findings indicate that the suffering experienced by Prince Vessantara and Queen Madri arises from the dynamic conflict between desire-driven love and the laws of the Three Characteristics, particularly the principle of piyehi vippayogo dukkho or the pain of separation from loved ones. The results show that suffering acts as a catalyst for ethical reflection. Prince Vessantara confronts the pressures of suffering (dukkhatā) and impermanence (anicchatā) when he must relinquish his children, applying skillful means to transform Queen Matri's grief into equanimity, thereby elevating her mind from attachment to a selfless, generous love (dana-predominant love). Madri embodies the notion of non-self (Anattatā) through her loss of maternal role and control over her loved ones. Ultimately, the suffering caused by separation

³ Undergraduate Student, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University

Email s65121109002@ssru.ac.th

⁴ Lecturer, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University

Email suphakkhathat.su@ssru.ac.th

transforms into rejoicing in the practice of merit-making, demonstrating the relinquishment of self at the highest level. From a Buddhist perspective, compassion is regarded as more important than rigid religious practice; therefore, the Madri section can be seen as a representation of the profound truth that love and suffering are inextricably intertwined.

Keywords: Love, Suffering, Madri Section, The Three Characteristics

บทนำ

อมตพจน์ที่ว่า “ทีใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์” สะท้อนให้เห็นว่าความรักเป็นปัจจัยต้นทางที่ก่อให้เกิดกองลื้อแห่งความทุกข์ เนื่องด้วยความรักมักฉาบทาด้วยความผูกพันและการคาดหวัง เมื่อสิ่งที่ยึดถือไว้แปรเปลี่ยนหรือเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา ย่อมนำมาซึ่งความโศกเศร้าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง วลีดังกล่าวมีรากฐานมาจากวิชาชาสูตรในพระไตรปิฎก อันเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่นางวิสาขาถึงสภาวะของความรักว่า

“ผู้ใดไม่มีสิ่งที่รัก ผู้นั้นก็ไม่มีทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นไม่มีความโศกปราศจากกิเลส
ดุจธูลี ไม่มีอุปายาส” (กรมการศาสนา 2525ก: 155)

ความรักในบริบทนี้จึงหมายถึง อุปาทาน หรือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งอันเป็นที่รัก ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สิ่งของ หรือสภาวะทางจิต เมื่อความรักต้องเผชิญกับพายุแห่งการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ อันประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ความทุกข์ย่อมปรากฏขึ้นในใจของผู้ที่ยังยึดติด ดังความในพระสูตรที่ตอกย้ำว่า

“ความโศกก็ดี ความร่ำไรรก็ดี ความทุกข์ก็ดี มากมายหลายอย่างนี้มีอยู่ในโลก
เพราะอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักเมื่อไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก ความโศก
ความร่ำไรรและความทุกข์เหล่านี้ย่อมไม่มีเพราะเหตุนั้นแล ผู้ใดไม่มีสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักในโลกไหน ๆ ผู้นั้นเป็นผู้มีความสุข ปราศจากความโศก”

(กรมการศาสนา 2525ก: 155)

โดยคำว่าสัตว์และสังขารครอบคลุมถึงทุกสรรพสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งปรุงแต่ง ซึ่งล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจของไตรลักษณ์ทั้งสิ้น ส่วนความสุขที่แท้จริงตามทัศนะของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2564ก: 452) คือความสงบภายใน ที่เกิดจากการปล่อยวางไม่ยึดติดในสิ่งที่พึงใจ

สัจธรรมเรื่องความรักและความทุกข์ข้างต้น ปรากฏภาพจำลองที่ชัดเจนที่สุดใน มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถือเป็นมหาชาดิลำดับสุดท้ายก่อนการตรัสรู้ (เจริญ ไชยชนะ 2502: 6) โดยเฉพาะในกัณฑ์มัทรี ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ที่พรรณนาถึง เหตุการณ์บีบคั้นหัวใจ เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระชาติและพระกัณหาให้แก่ชุก ความทุกข์จากการพลัดพรากเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่กลางบอเหตุผ่านสุบินร้ายของพระนางมัทรี แม้จะได้รับการปลอบประโลมแต่ความห่วงใยในฐานะแม่ ก็มีได้เสื่อมถอยลง จนกระทั่ง ความพลัดพรากเกิดขึ้นจริงในขณะที่พระนางเสด็จออกหาของป่า นำไปสู่โศกนาฏกรรม ทางอารมณ์ที่รุนแรงที่สุดในเรื่อง (พระครูวิจิตรธรรมมาทร และคณะ 2563: 178)

แม้การศึกษาก่อนหน้าของพระครูวิจิตรธรรมมาทรและคณะ (2563) รวมถึง พระวินัย วิสุทธสาโร (2561) จะได้วางรากฐานการวิเคราะห์ความรักในมิติของการ เสียสละและหลักปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข ไว้ที่น่าสนใจ ทว่างานเหล่านั้นยังมิได้ มุ่งเน้นการวิเคราะห์ความรักในฐานะประสบการณ์ทางอารมณ์ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ เจิงจริยธรรมอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของพลวัตความสัมพันธ์ระหว่าง ความรัก ความยึดมั่น และสภาวะการปล่อยวาง ซึ่งจะมีความชัดเจนยิ่งขึ้นหากพิจารณา ผ่านกรอบของกฎไตรลักษณ์

วัตถุประสงค์การศึกษา

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์ความทุกข์จากความรักของผ่านมิติของไตรลักษณ์ใน มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี

ทบทวนวรรณกรรม

ความรักในมิติพระพุทธศาสนาสัมพันธ์กับอารมณ์และจิตใจของมนุษย์ โดยอธิบายในกรอบที่ต่างจากความเข้าใจทั่วไปซึ่งมุ่งความผูกพันหรือความสุขส่วนตน สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ความรักแบบตัณหา เป็นความรักที่แฝงความต้องการครอบครองและการคาดหวังผลตอบแทน มนุษย์รักด้วยความอยากได้ อยากมี หรืออยากเป็น เมื่อไม่เป็นไปตามความปรารถนา ย่อมนำไปสู่ความผิดหวังและทุกข์ ความรักลักษณะนี้จึงเป็นความยึดติดและก่อทุกข์ในที่สุด และ 2) ความรักแบบเมตตา เป็นความรักที่ตั้งอยู่บนความปรารถนาดีต่อผู้อื่น มุ่งให้ผู้ที่มีทุกข์มีความสุขโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนและไม่ยึดติดครอบครอง ประกอบด้วยความเข้าใจ การให้อภัย และการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน จึงเป็นความรักบริสุทธิ์ ไม่เบียดเบียน ไม่อาฆาต และนำไปสู่ความสงบสุขทั้งระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม อันเป็นคุณค่าที่แท้จริงต่อมนุษย์และสรรพสัตว์ (อาทิตย์ อินทรภักดี 2565: 64, 75-76)

ไตรลักษณ์ปรากฏในพุทธพจน์ในฐานะกฎธรรมชาติว่า ไม่ว่าตถาคตจะอุบัติหรือไม่ หลักดังกล่าวยังคงดำรงอยู่ในฐานะธรรมฐิติและธรรมนิยาม กล่าวคือ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นตถาคตตรัสรู้และเข้าถึงหลักนี้แล้ว จึงทรงประกาศ แสดง และแจกแจงให้เข้าใจโดยชัดแจ้ง พุทธพจน์ดังกล่าวเรียกแต่ละประเด็นว่า ธาตุ ธรรมฐิติ และธรรมนิยาม ส่วนคำว่า “ไตรลักษณ์” เป็นศัพท์ที่ใช้ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา และบางแห่งเรียกว่า “สามัญลักษณ์” เนื่องจากเป็นลักษณะร่วมของสรรพสิ่ง กล่าวคือ สังขารทั้งปวงย่อมไม่เที่ยงและคงอยู่ไม่ได้ ขณะที่ธรรมทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นสังขตธรรมหรืออสังขตธรรม ล้วนไม่ใช่ตัวตนโดยเสมอกัน ดังนั้น ไตรลักษณ์ (The Three Characteristics of Existence) ประกอบด้วย 1) อนิจจตา (Impermanence) ภาวะไม่เที่ยง ไม่คงที่ เกิดขึ้นแล้วดับไป 2) ทุกขตา (Stress and Conflict) ภาวะทนอยู่ไม่ได้ ถูกบีบคั้นด้วยความเกิดและดับ ไม่อาจให้ความพึงพอใจอย่างแท้จริง และ 3) อนัตตตา (Non-Self) ภาวะไม่ใช่ตัวตน ไม่มีอัตตาแท้จริง ไม่อาจยึดถือหรือบังคับบัญชาได้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2564: 74)

พระครูวิจิตรธรรมาทร และคณะ (2563: 182–183) ศึกษาความรักในมัทรีกัณฑ์ทั้งในมิติของพระเวสสันดรและพระนางมัทรี พบว่า ความรักของพระเวสสันดร มีลักษณะเป็นการเสียสละอย่างแท้จริง โดยพระโพธิสัตว์ทรงดำเนินตามหลักจากะมิใช่เพียงปรารถนาดีต่อผู้อื่น หากยังสละกิเลสทุกครั้งแห่งการให้ ส่วนพระนางมัทรีผู้เป็นคู่บุญที่ร่วมสั่งสมบารมีมาอย่างยาวนานในสังสารวัฏ มิได้ตั้งอยู่บนความสุขส่วนตน หากเลือกดำรงความรักในรูปของจากะเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ความรักที่มาพร้อมการสละกิเลสของตน การสละบุตรและภรรยาครั้งนี้สะท้อนการละกิเลสอันฝังลึกในจิตใจของพระเวสสันดร โดยเฉพาะความผูกพันต่อบุคคลอันเป็นที่รัก แม้อยู่ใกล้ความสมบูรณ์แห่งบารมี การพลัดพรากยังคงเป็นสิ่งยากยิ่ง อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงยึดมั่นคุณธรรมและการเสียสละเหนือความรักส่วนตน ยิ่งความผูกพันลึกซึ้งเพียงใด การให้ยิ่งกระทำได้ยากยิ่งขึ้น

พระวินัย วิสุทธสาโร (เกษมสุข) (2561: 30–74) ศึกษาหลักธรรมและคุณค่าที่ปรากฏในมหาเวสสันดรชาดก พบว่าในกัณฑ์มัทรีสะท้อนหลักธรรม “ปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข” อันหมายถึงการพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักเป็นทุกข์ โดยเฉพาะการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักซึ่งก่อทุกข์อย่างยิ่ง โดยธรรมชาติ มนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันในครอบครัวหรือสังคมย่อมเกิดความผูกพัน ครั้นเกิดการพลัดพราก แม้เพียงชั่วคราวยังนำมาซึ่งความโศกเศร้า และหากเป็นการสูญเสียถาวร ความทุกข์ยิ่งทวีคูณ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข” ความทุกข์จากการพลัดพรากก่อให้เกิดความเศร้าโศก โดยเฉพาะการจากไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ เช่น การเสียชีวิตของบุคคลอันเป็นที่รัก กรณีพระนางมัทรีที่ต้องพลัดพรากจากพระกัณหาและพระชาลีเมื่อชูชกพาไป สะท้อนความทุกข์จากการสูญเสียอย่างชัดเจน ทั้งนี้ ประสบการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับชีวิตมนุษย์ทั่วไป ซึ่งเมื่อสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักย่อมประสบความทุกข์โดยหลีกเลี่ยงได้ยาก อันเป็นสถานะที่ทุกชีวิตต้องเผชิญ

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษานี้มุ่งวิเคราะห์ความทุกข์จากความรัก ผ่านตัวบทวรรณคดีเรื่อง ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ แสดงพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างความรัก ความยึดมั่น และความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับ ตัวละครหลัก โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยใช้ตัวบทอ้างอิงปฐมภูมิจากหนังสือมหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา 13 กัณฑ์ ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2514 เป็นฐานข้อมูลหลัก

2. กรอบแนวคิดและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดทางพุทธจริยธรรมในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 มิติหลัก ได้แก่ 1) มิติประเภทความรัก วิเคราะห์การเปลี่ยนผ่าน จากความรักแบบต้นหา (ความยึดติดในตัวตนและบุคคลอันเป็นที่รัก) ไปสู่ความรัก แบบเมตตาและจาคะ (การเสียสละกิเลสเพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่กว่า) 2) มิติกฎธรรมชาติ (ไตรลักษณ์) วิเคราะห์สภาวะความทุกข์ของตัวละครเมื่อต้องเผชิญกับความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความบีบคั้นที่ทนได้ยาก (ทุกขตา) และความไม่อาจบังคับบัญชาสิ่งรักได้ (อนัตตตา) อันนำไปสู่หลักธรรมปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข

3. วิธีการนำเสนอผลการศึกษา

ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ โดยการนำตัวบทวรรณคดีมาจำแนกตาม หมวดหมู่ของประเภทความรักและหลักไตรลักษณ์ พร้อมทั้งอภิปรายผลสรุป

ผลการศึกษา

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังชูชกพา พระชาลีและพระกัณหาไป เทวดาประชุมพิจารณาเห็นว่า หากพระนางมัทรีเสด็จกลับ ถึงอาศรมก่อนค่ำและทราบเหตุ อาจติดตามไปในป่าจนเกิดความทุกข์ลำบาก จึงมีมติ

ยับยั้งไว้ พระอินทร์โปรดให้เทวดาสามองค์แปลงกายเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง นอนขวางทาง จนกว่าพระจันทร์จะขึ้นจึงเปิดทางให้

ระหว่างนั้น พระนางมัทรีทรงห่วงใยพระโอรสติดอย่างยิ่ง และประสบเหตุอันเป็นลาง ได้แก่ ผลไม้ผิติดูกาล สภาพอากาศแปรปรวน และเครื่องใช้หล่นโดยมิทราบสาเหตุ ทำให้ทรงวิตกยิ่งขึ้น จึงเร่งเสด็จกลับอาศรม ครั้นถึงช่องเขา พบสัตว์ร้ายขวางทาง จำต้องหยุดรอและคร่ำครวญถึงบุตรจนคำ เมื่อสัตว์หลักทาง พระนางจึงรีบกลับ แต่ไม่พบบุตรออกมาต้อนรับดังเคย จึงออกติดตามหาโดยรอบ ครั้นไม่พบจึงกราบทูลถามพระเวสสันดรทรงนั่งเฉย พระนางยิ่งโศกเศร้าและวิงวอน ด้วยทรงเกรงพระนางจะเป็นอันตรายจากความทุกข์ พระเวสสันดรจึงใช้อุบาย ตรัสตัดพ้อเพื่อเบี่ยงเบนความคิดจากความโศกไปสู่ความน้อยพระทัยแทน เมื่อได้สดับ พระนางมัทรีทรงกราบทูลชี้แจงเหตุแห่งการกลับล่าช้า พร้อมยืนยันความจงรักภักดี แต่เมื่อยังมีได้รับคำตอบ จึงออกค้นหาพระโอรสติดอีกครั้งทั่วบริเวณป่า ครั้นไม่พบ กลับมาร่ำครวญจนสิ้นกำลังและสลบลง

พระเวสสันดรทรงเข้าใจว่าพระนางสิ้นพระชนม์ จึงโศกเศร้าและร่ำพันถึงคุณความดี ครั้นทราบว่ายังทรงมีพระชนม์อยู่ จึงทรงช่วยฟื้นคืนสติ และตรัสเปิดเผยความจริง พระนางมัทรีจึงคลายความโศก กลับเกิดปีติ และทรงอนุโมทนาการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร (เจริญ ไชยชนะ 2502: 99-101)

ผู้วิจัยวิเคราะห์ความทุกข์จากความรักในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฐมัทรีผ่านมิติของไตรลักษณ์ จากตัวบทวรรณคดีได้ดังนี้

1. ความทุกข์ของพระเวสสันดร

1.1 ความทุกข์จากการรู้ว่าพระนางมัทรีต้องเศร้าโศกเสียใจ

พระเวสสันดรทรงเผชิญกับสภาวะตั้งเครียดจากความรักเชิงตัณหา (การยึดมั่น) ในฐานะสามีที่ห่วงใยภรรยา พระองค์รับทราบว่าความผูกพันของมัทรีที่มีต่อบุตรนั้นแน่นแฟ้นยิ่ง เมื่อต้องเผชิญกับอนิจจตา (ความไม่เที่ยง) ของครอบครัวที่อยู่ในภาวะแตกสลาย พระองค์จึงจำเป็นต้องประยุกต์ใช้กุศโลบายในห้วง เพื่อชักนำจิตใจของนางให้พ้นจากความโศกเศร้า ดังตัวบทต่อไปนี้

“**อภ มหาสตุโต** สมเด็จพระราชสมภาร เมื่อได้สดับสาร พระมัทรีเธอแสนวิโยค
โศกศัลย์สุดกำลัง ถ้าแม้จะมีตรัสแก่นางบ้างจะมีเป็นการ จำเอาโวหารการหึงหวงเข้ามา
หักโศกให้เสื่อมลง พระองค์จึงเอื้อนอรรถดรัสปริภาษว่า **นน มททิ** ดูกรนางนาฏพระน้อง
รัก **ภทเท** เจ้าผู้มีพักตร์อันผุดผ่อง เสมือนหนึ่งน้ำทองทาบทับประเทืองผิว รวากะว่าลอย
ลิวเลือนลงมาจากฟ้า ใคร ได้เห็นเป็นขวัญตา ก็ละเลิงหลงละลายทุกซ์ ปลุกปลื้มอารมณ์
ชายให้เขยขึ้น จะนั่งนอนเดินยืนก็ตัวอย่าง **วราโรหา** พร้อมด้วยเบญจางคจิริรูปเจริญ
โฉม ประโลมโลกหล่อแหลมวิไลลักษณ์ ราชบุตติ ประกอบไปด้วยเชื้อศักดิ์สมมุติวงศ์”

(กรมศิลปากร 2514: 194)

เมื่อพระเวสสันดรทรงเห็นพระนางมัทรีสลบลง พระองค์ตกอยู่ภายใต้กระแสน้ำ
ทุกขตา (สภาวะทนได้ยาก) ความรักในลักษณะปุถุชนทำให้ทรงหวั่นไหวและตรอง
รำพันถึงความสูญเสียดังกล่าว เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่าพระโพธิสัตว์เองก็ยังมีอาจ
หลีกเลี่ยง การพลัดพรากจากของรักเป็นทุกข์ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความจริงสากลของความ
ไม่เที่ยงและความทุกข์ที่เกิดจากความยึดมั่นในความรัก ดังตัวบทต่อไปนี้

“**อภ มหาสตุโต** ปางนั้นสมเด็จพระเพทสังครอดุลย์ดวงกษัตริย์ชาติติยศ
ทอดพระเนตรเห็นพระอัครเรศถึงวิสิญญ์ภาพสลบลงวันนั้น พระทัยท้าวเธอสำคัญว่า
พระนางเธอวางวายสะดุ้งพระทัยหาย ว่าโอ้อนิจามัทรี เจ้าพี่เอ๋ย บุญพื่อนี้เหนื่อยแล้วนะ
เจ้าเพื่อนยาก เจ้ามาตายจากพี่ไปในงวัด ขึ้น เจ้า จะเอาปาชัญนี้หรือมาเป็นป่าช้า จะเอา
พระบรรณศาลานี้หรือเป็นบริเวณพระเมรุ ทอง จะเอาแต่เสียงสาธิตาอันร่ำร้องมาเป็น
กลองประโคมใน จะเอาแต่เสียง จักกระจันแลเรไรต่างแดรสังข์แลพิณพาทย์ จะเอาแต่
เมฆหมอกในอากาศกันเป็น เพดาน จะเอาแต่ยุ่งยางในป่าพระหิมพานต์มาต่างฉัตรเงินแล
ฉัตรทอง จะเอา แต่แสงพระจันทร์อันผุดผ่องมาต่างประทีปแก้วงามโอภาส อนิจจามัทรีเอ๋ย
ตายอนิจจอนาถไฉนตายอยู่กลางดง”

(กรมศิลปากร 2514: 202)

1.2 ความทุกข์จากความเมตตาต่อพระนางมัทรี

จุดเปลี่ยนสำคัญจากความรักที่มีลักษณะยึดมั่นในตัวตน สู่ความรักเชิงเมตตา (Compassionate Love) พระเวสสันดรทรงยอมสละวัตรปฏิบัติของนักบวชซึ่งโดยปกติแล้วมิพึงเกี่ยวข้องกับสตรี เพื่อให้สามารถช่วยเหลือพระนางมัทรีได้ เหตุการณ์นี้สะท้อนความขัดแย้งระหว่างภาระหน้าที่ในการบำเพ็ญบารมีและความรักที่เปี่ยมด้วยความสงสาร ของพระโพธิสัตว์ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการปรับสมดุลระหว่างจริยธรรมส่วนบุคคลกับความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ดังตัวบทต่อไปนี้

“ ครั้นท้าวเธอค่อยคลายลงที่โคกคัลย์ จึงฝันพระพักตร์มาพิจารณาเห็นว่ายังไม่อาสฺย
จึงเข้าไปยังพระคันธกุฏี จับเอาคนที่อันเต็มไปด้วยน้ำมาทันทใดตั้งแต่พระองค์ทรงผนวช
ไพรมาได้ถึงเจ็ดเดือนปลาย จะได้ต้องพระกายนางมัทรีนั้นหามิได้ เมื่อมีความทุกข์ล้นพ้น
วิสัยมีอาภที่จักกำหนด ว่าอาตมานี้เป็นตาบสฤณี เรื่อยกพระเศียรพระมัทรีขึ้นใส่ตัก วกเอาวารี
มาโสรจสรลงที่อุระพระมัทรี หวัง ว่าจะให้ชุ่มชื้นพื้นสมปฤดีแห่งนางพระยามัทรีเจ้านั้นแล”

(กรมศิลปากร 2514: 202-203)

1.3 ความทุกข์จากการต้องอธิบายและปลอบโยนพระนางมัทรี

พระเวสสันดรทรงสำแดงหลักอนัตตตา (ความไม่มีตัวตน/ไม่อาจบังคับบัญชาได้) โดยชี้ให้พระนางมัทรีตระหนักรู้ว่าบุตรคือ *พาหิรภททาน* (ทานภายนอก) มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับความรักจากระดับตัณหาไปสู่ความรักเชิงจาคะ ซึ่งเป็นความรักที่พร้อมสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่า ตอกย้ำแนวคิดทางพุทธธรรมว่าการปล่อยวางความยึดมั่นในตัวตนและสิ่งที่รักเป็นกุญแจสำคัญในการบรรลุการปฏิบัติธรรมและความสงสารอันแท้จริง ดังตัวบทต่อไปนี้

“ ท้าวเธอจึงตรัสประภาษ ว่าดูกรเจ้ามัทรี อันสองกุมารนี้ พិให้เป็นทานแก่
พราหมณ์แต่วันวันนี้แล้ว พระน้องแก้วเจ้าอย่าโศกคัลย์ จงตั้งจิตของเจ้านั้นให้สมนัส
ศรัทธา ในทางกฤษดาภินิหารทานบารมี **ลจฺฉาม ปุเต ชินฺดา** ถ้าเราทั้งสองนี้ยังมีชีวิต
สืบไป อันสองกุมารนี้ไซ้รักคงจะได้ พบกันเป็นมันม่นม่น ถึงสรรพสิ่งแสนสัตว์ตณนอลังการ
ให้ทานไป เราก็คงจะได้ ด้วยผลทาน **ทขฺชา สปุริโส ทานํ** มัทรีเอ๋ย อันอริยสัปปุรุษเห็นปาน

ดังตัวพี ถึงจะมีข้าวของสักเท่าใด ๆ **ทิสวา ยาจกมาคต์** ถ้าเห็นยาจกเข้ามา ใกล้ไหววอนขอ ก็ยอมไม่ย่อท้อในทางทาน จนแต่ชั้นลูกรักยอดสงสารที่ยังยกให้ เป็นทานได้ อันสองกุมาร นี้ไซ้เป็นแต่พาหิรทานภายนอกไม่อิ่มหนา พี่จะ ใครให้ข้าซึ่งอชฌติกทานอีกนะเจ้ามัทรี ถ้าแม้มีบุพคณผู้ใดใครปรารถนาซึ่ง เนื้อหนังมังสาโลหิตดวงหทัยนัยน์เนตรทั้งนั้นไซ้ พี่ก็จะแหวะผ่าเอามาให้เป็น ทานไม่ย่อท้อถึงเพียงนี้ มัทรีเอ๋ย จงศรัทธาด้วยช่วยอนุโมทนา ทานในกาลบัดนี้เถิด.”

(กรมศิลปากร 2514: 204)

ความทุกข์ของพระเวสสันดรที่เกิดจากความรักและความห่วงใยต่อพระนางมัทรี สะท้อนให้เห็นถึงความเสียสละและความเมตตาในระดับสูงสุด พระองค์มิได้ประสบทุกข์ เพียงเพราะการพลัดพรากจากพระโอรสและพระธิดาเท่านั้น แต่ยังต้องแบกรับ ความรู้สึกผิดและความห่วงใยต่อภรรยาที่ตกอยู่ในความเศร้าโศก เหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็น บทพิสูจน์ถึงการบำเพ็ญบารมีของพระเวสสันดร ที่ต้องเผชิญกับความทุกข์อย่างแสนสาหัส เพื่อยกระดับตนและบรรลुพระโพธิสัตว์บารมี

2. ความทุกข์ของพระนางมัทรี

2.1 ความทุกข์จากความรักที่มีต่อลูก

ความรักของพระนางมัทรีในช่วงต้นปรากฏในลักษณะความรักแบบต้นหนา ซึ่งในบริบททางพุทธธรรมหมายถึงความรักที่มีความยึดถือและยึดมั่นในสิ่งที่เป็นของฉัน เมื่อความเปลี่ยนแปลงตามหลักอนิจจังเกิดขึ้น ความรักเชิงต้นหนานี้นำไปสู่ความทุกข์ที่รุนแรงอย่างยิ่ง จนส่งผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจของนางอย่างไม่อาจทนได้ ดังตัวบทต่อไปนี้

“ สมเด็จพระไทเธอเทียวตะโกนกู่ก้อง พระพักตร์เธอฟูมฟองนอง ไปด้วยน้ำพระเนตร ที่โศกา จิงตรัสว่าโอ้อโหเวลาปานฉะนี้จะมีตีกตั้น จวนจะสิ้นคืนก่อนรุ่งแล้วหรือกระไรไม่รู้เลย พระพายรำเพยพัดมารีเรื้อยอยู่เฉื่อยฉิว ออกแม่น้ำให้อ่อนหิวสุดละห้อย ทั้งดาวเดือนก็ เคลื่อนคล้อยลงลับไม้ สุดที่แม่จะติด ตามเจ้าไปในยามนี้ ผูกสิ่งค่างบางชนะที่นอนหลับ ก็กลิ้งกลับเกลือกตัวอยู่ยั่วเยี้ย ทั้งนกนกก็จ้วงเจียเหงาเสียบทุกรวงรัง แต่แม่เซซังเสาะแสวง ทุกแห่งห้องหิมนเวศ ทั่วประเทศทศกราวป่า สุดสายนัยนาที่แม่จะตามไปเล็งแล สุดโสดแล้ว

ที่แม่จะ รับทราบฟังสำเนียง สุดสุรเสียงที่แม่จะรำเรียกพิไรร้อง สุดผีเท่าที่แม่จะเยื้องย่าง
ยกอย่างลงเหยียบดิน เป็นสุดสิ้นสุดปัญญา สุดจะหาสุดจะค้นเห็นสุดคิด จะได้พานพบ
ประสปรอยพระลูกน้อยแต่ สักนิดไม่มีเลย จึงตรัสว่าเจ้าดวงมณฑาทองทั้งคู่ ของแม่เอ๋ย
หรือว่าเจ้าทั้งขวางวางจิตไปเกิดอื่น เหมือนแม่ฝันเมื่อคืนนี้แล้วแล ”

(กรมศิลปากร 2514: 200)

“ ควรจะสงสารเอ๋ย ด้วยนางแก้วกัลยาณี น้อมพระเกศีลงทูลความหวัง จะตาม
พระลูกรักทั้งสองรา กราบถวายบังคมลาลูกแล้วเลื่อน เขยื้อนยกพระบาท บทจรเยื้องย่าง
พระกายนางให้เสียวสั่นหวั่นไหวไปทั้งองค์ ดุจชายธงอันต้อง กำลังลมอยู่ริ้ว ๆ สิ้นแรงโรย
เธอโหยหิวระหวยทรวง พระศอเธอหงุบง่วงดวง พระพักตร์ผิดเผือดไม่แปรผัน จะทูลสั่ง
ก็มีทันที่ว่าจะทูลเลย ตรัสว่าพระคุณเจ้าเอ๋ย ได้คำเดียวเท่านั้นก็หายเสีย เอยพระกายบ้าย
พระศิริโรเพศ พระเนตรหลับ หับพระโอษฐ์ลงทันที่ **วิสณฺณิ หุตฺวา** นางก็ถึงวิสณฺณิสลบลง
ตรงหน้าฉาน ปานประหนึ่งฉัตรทองต้องสายอัสนิพาดชาตระเนนเอนแล้วล้มลงตรงหน้า
พระที่นั่งนั้นแล ”

(กรมศิลปากร 2514: 202)

2.2 ความทุกข์จากความรักที่มีต่อพระเวสสันดร

เมื่อความคาดหวังเชิงต้นทหาเกี่ยวกับสามีลูกสิ้นคลอน นางเกิดความน้อยใจ
และทุกข์ใจ เนื่องจากยังยึดติดกับรูปแบบครอบครัวปกติ อย่างไรก็ตาม ความรักเชิงต้นทหานี้
ค่อย ๆ พัฒนาไปสู่ความเข้าใจในธรรมชาติของการบำเพ็ญบารมี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการ
เปลี่ยนผ่านจากความยึดมั่นส่วนตัวสู่ความตระหนักรู้ทางจริยธรรมและความเมตตา
ที่สูงขึ้น ดังตัวบทต่อไปนี้

“ สมเด็จพระมัทรีทูลสนองพระโอ้การว่า พระพุทธเจ้าข้า แต่วันวานนี้เหตุไฉน
จึงไม่ตรัสแจ้งยุบลสารให้ทราบเกล้า ท้าวเธอจึงตรัสเล่าว่า พระน้องเอ๋ย พี่จะเล่าให้เจ้าฟัง
ก็สุดใจ ด้วยเจ้ามาแต่ป่าไกลยังเหนื่อยนัก พี่เห็นว่าความร้อนความรักจะรุ่มอก ด้วยสองตรุณ
ทารกเป็นเพื่อนไว้ เจ้ามัทรีเอ๋ย จงพ่องใสอย่าสอດแล้วด้วยสองพระลูกแก้วไปไกลตา
พระนางจึงตรัสว่า พระพุทธเจ้าข้า อันสองกุมารนี้ไซ้ เกล้ากระหม่อมฉันได้อุตสาห์ถนอม
ย่อมพยาบาลบำรุงมา ”

(กรมศิลปากร 2514: 205)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระนางมัทรีจะต้องเผชิญกับความเศร้าโศกและความเสียใจ นางยังคงแสดงความรักและความเคารพต่อพระเวสสันดรอย่างมั่นคง ความรักในลักษณะนี้ มิได้ปรากฏโดยง่าย แต่ต้องแลกมาด้วยความอดทนและความทุกข์ทางจิตใจ ซึ่งเกิดจากความผูกพันและความรับผิดชอบต่อกันรอบคอบ เหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการบ่มเพาะคุณธรรมด้านความเมตตาและความจงรักภักดีที่เกิดจากการเผชิญกับความทุกข์ และการฝึกฝนทางจริยธรรมอย่างต่อเนื่อง

2.3 ความทุกข์จากความรู้สึกละเลยและความว่างเปล่า

พระนางมัทรีเผชิญกับสภาวะอนัตตตา นั่นคือการตระหนักถึงความจริงที่ว่า มนุษย์ไม่อาจบังคับบัญชาหรือครอบครองลูกให้คงอยู่กับตนตลอดไป ความรักที่เคยเป็นที่พึ่งทางจิตใจ กลับเปลี่ยนสถานะเป็นห่วง ซึ่งผูกมัดจิตใจให้อยู่ในวังวนแห่งความเศร้าและความทุกข์ เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักรู้ในความไม่เที่ยงของชีวิต และความจำเป็นในการปล่อยวางความยึดมั่น ดังตัวบทต่อไปนี้

“ โอ้พระลูกข้านี้จะไม่คืนเสียแล้วละมั้งในครั้งนี้นี้ ก็มหาชาติลูกรักแม่ นับวันแต่ว่าจะแลกลับล่วงไปเสียแล้วแลหนอ ใครจะกอดพระศอเสวยนมพรมด้วยแม่เล่า ยามเมื่อแม่จะเข้าสู่ที่บรรจรณ์ เจ้าเคยเคียงเรียงหมอนนอนแนบข้างทุกรাত্রี แต่แม่จะกล่อมใครให้นิทรา โอ้แม่อุ้มท้องประคองเคียงเลี้ยงเจ้ามาก็หมายมั่น สำคัญว่าจะได้อยู่เป็นเพื่อนยากฝากผีพึ่งลูกทั้งสองคน มิรู้ว่าจะไม่เป็นผลมาอาเพศ ผิดประมาณ เจ้าเอาแต่ห่วงสงสารนี้หรือมาสวมคล้อง ให้แม่นี้ติดต้องข้องอยู่ ด้วยอาลัย เจ้าตั้งแต่ซื้อแลโฉมไว้ให้ปรากฏในแววตา เมื่อเช้าแม่จะเข้าไปสู่ป่า ยังได้เห็นหน้าเจ้าอยู่หลัด ๆ ควรแลหรือมาพรากรพลัดสลัดแม่นี้ไว้ เหมือน จะเตือนให้แม่นี้บรรลัยเสียจริงแล้ว ”

(กรมศิลปากร 2514: 201)

พระนางมัทรีแสดงความรักอันบริสุทธิ์ที่มีได้พึงปรารถนาสิ่งตอบแทน แต่เมื่อพระนางต้องเสียสละและปล่อยวางพระโอรสและพระธิดา นางจำเป็นต้องแบกรับความ

เจ็บปวดซึ่งเป็นทุกข์จากความรักที่ต้องยอมปล่อยวาง แม้ว่าหัวใจของพระนางยังคงรักและระลึกถึงบุตรอยู่เสมอ ความเข้าใจว่าการบริจาคบุตรเป็นส่วนหนึ่งของบารมีของพระเวสสันดรช่วยบรรเทาความทุกข์ทางจิตใจบางส่วนได้ แต่ก็ไม่อาจลบเลือนความรัก ความผูกพัน และความอาลัยที่พระนางมีต่อบุตร

พระนางมัทรีจึงเป็นตัวแทนของความรักและความเสียสละในฐานะแม่และภรรยา ความทุกข์ของนางเกิดขึ้นเมื่อกลับมาจากป่าและพบว่าพระโอรสและพระธิดาถูกพรากไป นางแสดงออกทั้งความโศกเศร้าและความรักต่อครอบครัว พร้อมกันนั้นยังยอมรับการเสียสละดังกล่าวด้วยความเข้าใจในหน้าที่และบารมีของพระเวสสันดร เหตุการณ์นี้สะท้อนมิติของความรักที่สัมพันธ์กับความทุกข์ ความอดทน และการยกระดับจิตใจผ่านการบำเพ็ญบารมี

3. ความทุกข์จากความรักในฐานะบทเรียนชีวิต

วรรณกรรมเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าความรักทุกรูปแบบต้องผ่านบททดสอบของไตรลักษณ์ การฝึกความอดทน (ขันติ) ต่อความทุกข์จากการพรากจาก ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการขัดเกลาจิตใจของบุคคล ให้ก้าวข้ามจากความรักที่ยึดมั่นในตัวเอง และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนไปสู่ความรักที่เสียสละเพื่อผู้อื่นและประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่กว่า

4. การใช้ความทุกข์เพื่อสื่อสารหลักธรรม

ความเจ็บปวดของพระเวสสันดรและพระนางมัทรีมิใช่เรื่องสูญเปล่า แต่เป็นกระบวนการสะท้อนให้เห็นว่าความรักที่บริสุทธิ์ที่สุดคือความรักที่ปล่อยวางได้ การเรียนรู้ความไม่เที่ยงของความรัก (อนิจจตา) ทำให้มนุษย์ตระหนักถึงสังขธรรม และเปลี่ยนความเศร้าโศกให้กลายเป็นการอนุโมทนาในทานบารมี ซึ่งถือเป็นคุณค่าสูงสุดในบริบทจริยธรรมพุทธ ทั้งยังสะท้อนถึงการยกระดับจิตใจจากความยึดมั่นส่วนตนสู่ความรักเชิงเมตตาและความเสียสละเพื่อผู้อื่น

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษารายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฐมัทธี ผ่านกรอบแนวคิดทางพุทธศาสนาเกี่ยวกับไตรลักษณ์ พบว่า ความทุกข์จากความรัก ของตัวละครไม่อาจมองเป็นเพียงอารมณ์ความรู้สึกเชิงปุถุชน ทั้งยังเป็นสถานะที่สะท้อนการปะทะกันระหว่างความรักแบบตัณหา (ความยึดมั่นถือมั่นในตัวตนและบุคคลอันเป็นที่รัก) กับกฎไตรลักษณ์ (อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตา) อย่างเด่นชัด ข้อค้นพบชี้ให้เห็นว่าพระเวสสันดรทรงใช้ความทุกข์เป็นเครื่องมือในการยกระดับจิตใจจากความรักเชิงครอบครองไปสู่ความรักแบบเมตตาและจาคะที่ยิ่งใหญ่กว่า โดยการใช้กุศโลบายบริภาษพระนางมัทธีเพื่อเปลี่ยนความโศกเศร้าเป็นความน้อยพระทัย นับเป็นการบริหารจัดการความทุกข์เชิงพุทธวิธี ขณะที่พระนางมัทธีคือตัวแทนของมนุษย์ที่ต้องเผชิญกับสถานะ "ปิเยหิ วิปโยโค ทุกโข" หรือการพลัดพรากจากของรักอย่างสุดโต่ง แต่ท้ายที่สุดสามารถเปลี่ยนผ่านความทุกข์นั้นสู่การอนุโมทนาทานบารมี ซึ่งเป็นการปล่อยวางอัตตาตามหลักอนัตตตาในที่สุด

การมองเห็นพลวัตของการเปลี่ยนผ่านประเภทความรักในตัวละคร ซึ่งเดิมที่งานศึกษาหลายชิ้นมักมุ่งประเด็นไปที่การบำเพ็ญบารมีเพียงด้านเดียว แต่งานชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า ความทุกข์คือตัวเร่งปฏิกิริยาทางจริยธรรม กล่าวคือ หากปราศจากความทุกข์จากการพลัดพราก (ไตรลักษณ์) ตัวละครจะไม่อาจยกระดับความรักแบบตัณหาไปสู่เมตตาได้เลย ดังนั้นการจัดการความทุกข์เชิงความสัมพันธ์ของพระเวสสันดรที่ยอมละเมื่อดวัตรปฏิบัติของนักบวช (การถูกต้องกายสตรีย) เพื่อช่วยฟื้นคืนสติพระนางมัทธีสะท้อนให้เห็นว่าในมิติพุทธศาสนา ความเมตตาที่มีลำดับความสำคัญสูงกว่ารูปแบบปฏิบัติเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์ทางจิตใจของผู้อื่น

สอดคล้องกับงานของพระครูวิจิตรธรรมมาทร และคณะ (2563) ที่กล่าวว่าความรักของตัวละครในกัณฐมัทธีมิได้ตั้งอยู่บนความสุขส่วนตน แต่ดำรงอยู่ในรูปของจาคะ อย่างไรก็ตาม งานชิ้นนี้ได้ขยายความให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นในส่วนของการบวชการทางจิตที่ต้องผ่านความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัสก่อนจะถึงจุดปล่อยวาง ซึ่งต่างจากงาน

ของพระวินัย วิสุทฺธสโร (2561) ที่เน้นภาพรวมของหลักปิเยหิ วิปปโยโค ทุกโข ในฐานะ
สังฆธรรมที่มนุษย์ต้องเผชิญ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้เจาะลึกไปถึงการใช้อุบายธรรมของ
พระเวสสันดรในการตัดวงจรความยึดติด (ตัณหา) ของพระนางมัทรี ซึ่งเป็นจุดที่งาน
ศึกษาทั่วไปมักมองว่าเป็นเพียงความใจดำของตัวละคร

นอกจากนี้ เมื่อเทียบเคียงกับวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกัน เช่น เรื่อง
นางปญฺจารา (พระปญฺจาราเถรี) ในคัมภีร์ธรรมบท จะเห็นความคล้ายคลึงของสภาวะ
วิสัจฉิภาพหรือการสิ้นสติจากความสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก (ลูกและสามี) (กรมการศาสนา,
2525ข: 159-160) แต่ในกัณฑ์มัทรีมีความโดดเด่นกว่าในแง่ของความรักแบบคู่บุญ
ที่พระนางมัทรีมิได้เพียงรับรู้ความสูญเสียเพื่อตนเอง แต่เป็นการสูญเสียเพื่อสนับสนุน
อุดมการณ์โพธิญาณของพระสวามี สะท้อนให้เห็นว่าความรักในมิติพุทธศาสนาในที่นี้
มุ่งเน้นการเสียสละร่วมกัน (โพธิสัตว์บารมี) ซึ่งเป็นอัตลักษณ์สำคัญของพุทธศาสนา
แบบเถรวาทในสังคมไทย

รายการอ้างอิง

กรมการศาสนา. 2525ก. **พระไตรปิฎกไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 25.** พิมพ์ครั้งที่ 4.

กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กรมการศาสนา. 2525ข. **พระไตรปิฎกไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 33.** พิมพ์ครั้งที่ 4.

กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กรมศิลปากร. 2514. **มหาเวสสันดรชาดก ลำนวนเทศนา 13 กัณฑ์.** พิมพ์ครั้งที่ 7.

กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

เจริญ ไชยชนะ. 2502. **มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 5 กัณฑ์.** พระนคร: สำนักพิมพ์
ไชยวัฒน์.

พระครูวิจิตรธรรมมาท, จรัส ลีกา, พระมหาใจสิงห์ สิริธมโม, พระนรินทร์ สีสเตโช และ
พระอ่อน มหิทธิโก. 2563. “การวิเคราะห์ความรักในมัทรีกัณฑ์.”

วารสารวิชาการธรรมทศน์ 20(4): 173-184. <https://so06.tci->

thaijo.org/index.php/dhammathas/article/view/166965

พระวินัย วิสุทธสาโร (เกษมสุข). 2561. **การวิเคราะห์คุณค่าของหลักธรรมที่ปรากฏใน มหาเวสสันดรชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2564ก. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2564ข. **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 54. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อาทิตย์ อินทรภักดี, พระใบฎีกาสมศักดิ์ จิตคุโณ, พระปลัดฤทธิพร จารุวณฺโณ, พระสมุห์ช นินสิทธิ์ สุทธิจิตฺโต, และ ธเนศ นกเพ็ชร. 2565. “ความรักในพระพุทธศาสนา เถรวาท.” **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** 6(2): 64-77.
<https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb/article/view/258272>